

ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ТА КОНЦЕНТРАЦІЇ КРЕДИТНИХ ВКЛАДЕНЬ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНУ СИСТЕМУ ДЕРЖАВИ

Воробйова О.І., к.е.н., доцент, НАПКБ,
докторант ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

У статті здійснено дослідження напрямів та обсягів кредитних вкладень в економіку України. Встановлено, що найбільший обсяг банківського кредитування припадає на реальний сектор економіки і домогосподарства. Розроблені пропозиції щодо збільшення обсягів кредитування нефінансового сектору економіки і домогосподарств.

Ключеві слова: банківське кредитування нефінансового сектору і домогосподарств

ВСТУП

Банки як головні фінансово-кредитні установи та фінансові посередники повинні забезпечувати ефективний перерозподіл фінансових ресурсів в масштабах соціально-економічної системи держави. Здійснюючи акумулювання вільних фінансових коштів в країні та за її кордоном, банківські інститути з метою одержання прибутків намагаються вкласти ці ресурси в різні види економічної діяльності, перерозподілити грошові кошти між різними регіонами. При цьому банки керуються виключно власними інтересами як комерційні суб'єкти господарювання. Перерозподіл грошових коштів, що здійснюють банки, залежить не лише від їх власних фінансових інтересів. Він також обумовлений закономірностями економічного розвитку країни, окремих її регіонів. Кредитування соціально-економічної системи країни здійснюється за секторами економіки, за резидентами, строками кредитування, за видами валюти кредитування, видами економічної діяльності, за регіонами тощо. Однак найбільш важливим напрямом кредитування соціально-економічної системи держави є і буде в майбутньому реальний сектор і домогосподарства.

Проблеми банківського кредитування соціально-економічної системи України досліджувало багато українських учених, зокрема: Любунь О.С. [1], Кот Л.Л. [2], Вахненко Т. [3], Возняк Г.В. [4], Волохов В.І. [5], Гуляєва Л.П. [6], Гуцал І.С. [7], Даниленко А.І. [8], Малахова О.Л. [9], Матвієнко П.В. [10], Срібна К.А. [11], Шелудько Н.М. [12] та інші. Однак постійні зміни в економіці, фінансово-економічна криза 2008-2010 рр. суттєво вплинули на розвиток кредитування в Україні, а тому є об'єктивна необхідність здійснювати подальші дослідження в цьому напрямі.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Дослідження щодо банківського кредитування соціально-економічної системи держави повинні ґрунтуватись на всебічному їх науковому і практичному аналізі. Без такого аналізу неможливо сформулювати пропозиції і рекомендації щодо підвищення обсягів кредитування, пошуку нових напрямів кредитних вкладень. Отже, мета статті полягає у визначенні напрямів, рівнів і концентрації кредитних вкладень в соціально-економічну систему.

РЕЗУЛЬТАТИ

За чинною грошово-кредитною статистикою НБУ суб'єкти господарювання за секторами поділяються на: а) депозитні корпорації, тобто комерційні банки; б) інші фінансові корпорації, до яких перш за все відносяться страхові компанії та недержавні пенсійні фонди, різні фінансові посередники та допоміжні фінансові організації; в) сектор загального державного управління, який включає центральні органи державного управління, регіональні та місцеві органи державного управління; г) нефінансові корпорації, зокрема державні нефінансові корпорації, інші не фінансові корпорації, тобто суб'єкти підприємництва реального сектору; д) інші сектори економіки, у т.ч. домогосподарства та некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства.

Банківські кредити, що надані резидентам у розрізі секторів економіки мають наступні значення (табл. 1).

У 2004 році із загальної суми банківських кредитів, що були надані в економіку країни, інші фінансові корпорації одержали 0,95% кредитів, сектор загального державного управління 0,04%, нефінансові корпорації 80,79%, а інші сектори 18,22%. Отже більше всього одержали нефінансові корпорації або суб'єкти підприємництва як державної, так і недержавної форми власності. Менше всього кредитів одержав сектор загального державного управління.

У 2005 році питома вага нефінансових корпорацій у загальній сумі банківських кредитів дещо зменшилась до 73,96%, а інші сектора економіки, зокрема домогосподарства збільшили свою частку до 24,88%. Збільшили свою частку і сектор інших фінансових корпорацій до 1,2%. Проте сектор загального державного управління практично не кредитувався.

У 2006 році інші фінансові корпорації одержали кредитів від загальної суми на 1,1%, що трохи менше ніж у 2005 р. Водночас частка кредитів, що надані нефінансовим корпораціям продовжувала зменшуватись і досягла 65,45% загальної суми. Інші сектори економіки, зокрема домогосподарства, суттєво збільшили свою участь у банківських кредитах до 33,45%. Сектор загального державного управління практично не використовував банківські позики.

У 2007 році ситуація з банківським кредитуванням була наступною. Інші фінансові корпорації одержали 1,4% кредитів, нефінансові корпорації 61,10%, інші сектори економіки, зокрема домогосподарства 37,59%. Сектор загального державного управління практично не кредитувався. Отже у 2007 році продовжувалась тенденція до поступового зменшення кредитування суб'єктів підприємництва, та збільшувалось кредитування домогосподарств.

У 2008 році тенденція, що була виявлена у 2007 році продовжувалась. Банки все менш кредитували суб'єктів підприємництва і все більше вкладали коштів в кредитування домогосподарств. Так, частка не фінансових корпорацій зменшилась до 60,44%, а частка інших секторів, зокрема домогосподарств збільшилась до 38,22%.

Виявлену тенденцію було порушено у 2009 році через фінансово-економічну кризу. Внаслідок чого частка інших секторів економіки, зокрема домогосподарства, зменшилась до 33,36%, а частка не фінансових корпорацій збільшилась до 63,90%. До банківських кредитів змушений був звертатись і сектор загального державного управління, його частка в кредитах становила 0,8%. Практично до 2% зросла питома вага інших фінансових корпорацій.

Дослідження проблем банківського кредитування важливо здійснити не лише за секторами, а й за строками наданих кредитів (табл. 2).

Аналіз наведених даних дає змогу стверджувати, що структура кредитного портфелю за строками погашення помітно змінилась у відношенні до періоду, коли банківська система знаходилась у стані становлення.

Вже у 2004 році українські банки більше 54% кредитів надавали на термін, що перевищує 1 рік. Це дуже важливо як для суб'єктів підприємництва, так і для домогосподарств. За таких термінів кредитування кошти можуть бути використані для економічного розвитку, технічного і технологічного оновлення, розробки і впровадження нових виробництв, продукції та послуг.

З 2004 по 2008 рік включно питома вага кредитів, що надані на термін менше 1 року скорочувалась, а частка середньо- і довгострокових кредитів постійно збільшувалась.

До 2007 року вітчизняні банки практично не надавали довгострокові кредити, тобто кредити на термін більший ніж 5 років. Поступове зростання банківського кредитно-інвестиційного потенціалу дало змогу банкам перейти від середньострокового до довгострокового кредитування.

Особливо довгострокове кредитування мало значення для великих промислових компаній, які здійснюють масштабні інвестиційно-інноваційні проекти, а також для домогосподарств, що намагаються придбати житло або збудувати власний будинок, але не мають для цього необхідних коштів.

Таблиця 1
Банківські кредити, надані резидентам у розрізі секторів економіки
(млн. грн.)

Сектори економіки	Роки					
	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Усього	88615	143423	245230	426867	734022	723295
1. Інші фінансові корпорації	842	1663	2689	5932	9789	14014
у т.ч. страхові компанії та недержавні пенсійні фонди	...	...	319	550	729	632
інші фінансові посередники та допоміжні фінансові організації	...	...	2370	5382	9060	13382
2. Сектор загального державного управління	39	5	4	4	12	5755
у т.ч. центральні органи державного управління	—	—	—	—	—	4527
регіональні та місцеві органи державного управління	39	5	4	4	12	1229
3. Нефінансові корпорації	71589	106078	160503	260476	443665	462215
у т.ч. державні не фінансові корпорації	5486	6391	8798	13326	37382	42587
інші нефінансові корпорації	66103	99687	151705	247150	406283	419627
4. Інші сектори економіки	16145	35677	82034	160455	280556	241311
у т.ч. домогосподарства	16130	35659	82010	160386	280490	241249
некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства	15	18	24	69	66	63

* Складено за даними НБУ

Таблиця 2
Кредити, надані банками резидентам у розрізі строків погашення *

Роки	Усього кредитів		У т.ч. за строками					
	Сума, млн. грн.	%	До 1 року		Від 1 року до 5 років		Більше 5 років	
			сума	%	сума	%	сума	%
2004	88615	100	40590	45,80	48025	54,20	...	0,00
2005	143423	100	54823	38,22	88601	61,78	...	0,00
2006	245230	100	86197	35,15	159033	64,85	...	0,00
2007	426867	100	131505	30,81	181311	42,47	114052	26,72
2008	734022	100	222033	30,25	278581	37,95	233408	31,80
2009	723295	100	230974	31,93	266699	36,87	225623	31,19

* Складено за даними НБУ

Структура кредитного портфеля банків за строками переконливо доводить, що середньострокові кредити почали зменшуватись із рішенням банків здійснювати довгострокове кредитування. Якщо у 2006 році питома вага середньострокових кредитів була 64,85 %, то вже у 2007 році вона склала тільки 42,47%, а частка довгострокових кредитів одразу зросла до 26,72% і продовжувала зростати у 2008 році. Навіть у 2009 році, який вважався найгіршим за останні роки для банківської системи частка довгострокових кредитів практично не зменшилась, що обумовлено неможливістю в умовах фінансово-економічної кризи суб'єктам таких кредитів швидко їх погасити.

Водночас за даними наведеного кредитного портфеля можливо зробити ще один висновок про неможливість подальшого зменшення частки короткотермінових кредитів. Такі кредити необхідні як суб'єктам підприємництва для здійснення операційної діяльності та підвищення своєї ліквідності, так і населенню для поточного споживання, особливо в тих випадках, коли доходи чи зарплати нерівномірно поступають фізичним особам, а платежі необхідно здійснювати вже сьогодні.

Кредити, що надаються підприємствам на термін до 1 року, особливо при низькій відсотковій ставці, стимулюють зростання обсягів виробництва продукції, товарів та послуг. Такі кредити необхідні середньому і малому бізнесу, без них не можуть і великі компанії, які мають значні касові розриви між одержанням виручки від реалізації своєї продукції чи послуг, та строками розрахунків з державою, поставщиками та посередниками.

Короткотермінові кредити дуже необхідні частці населення, особливо, тим фізичним особам, які постійно зазнають значної потреби в грошових коштах до моменту одержання власних доходів, а таких коштів узяти не має можливості. Отже для таких клієнтів-фізичних осіб банки активно почали рекламувати і надавати кредитні банківські карти.

Банківські кредити можуть надаватись у різних валютах. Українські банки активно впроваджували в практику кредитування кредити в іноземній валюті, що мало як позитивні, так і негативні наслідки. Використання іноземної валюти для кредитування суб'єктів підприємництва і домогосподарств мало для банків два вигідні позиції. Перша позиція пов'язана з тим, що значна частина банків активно заробляла свої доходи на валютних операціях, а тому банківське кредитування в іноземній валюті це забезпечення більш ефективних валютних операцій. Друга позиція пов'язана з тим, що іноземна валюта постійно коливається по відношенню до національної. При цьому це коливання дає змогу банкам додатково формувати свої власні доходи. Отже банки, пропонуючи своїм клієнтам кредити в іноземній валюті знаходяться у більшому вигаді аніж домогосподарства, особливо ті, що одержують доходи в національній валюті, а змушені платити в іноземній валюті.

Ця проблема постала перед позичальниками особливо гостро в умовах фінансово-економічної кризи, коли доходи фізичних осіб в національній валюті помітно зменшились, витрати на придбання іноземної валюти значно зросли через двократне знецінення національної валюти до долара США і євро.

Обсяги та структура кредитів за видами валюти наведені в табл. 3.

Кредити, надані банками резидентам у розрізі видів валют *

Роки	Усього кредитів		У т.ч. у розрізі видів валют			
			у національній валюті		в іноземній валюті	
	сума, млн. грн.	%	сума	%	сума	%
2004	88615	100	51243	57,83	37371	42,17
2005	143423	100	81279	56,67	62144	43,33
2006	245230	100	123787	50,48	121443	49,52
2007	426867	100	213802	50,09	213065	49,91
2008	734022	100	300220	40,90	433801	59,10
2009	723295	100	355521	49,15	367774	50,85

* Складено за даними НБУ

Кредитів, наданих в іноземній валюті, становила 42,7%, то вже у 2008 році цей показник досяг 59,10%.

По-друге, зменшення питомої ваги надання кредитів у національній валюті свідчить, що українська банківська система недостатньо ефективно виконує функції щодо укріплення національної валюти — гривні.

По-третє, обсяги і структура кредитного портфеля свідчить, що вітчизняні банки самі стимулюють позичальників до вибору в якості валюти кредиту іноземну валюту.

По-четверте, вибір в якості валюти кредиту іноземної валюти не відповідає інтересам української економіки. За таких умов стимулюється економіка інших країн, зокрема США, валюта якої найчастіше використовується для кредитів.

По-п'яте, у 2009 році нарощування кредитів в іноземній валюті було призупинено через фінансово-економічну кризу, труднощі до яких потрапила значна частина домогосподарств, які позичали кредити в іноземній валюті.

По-шосте, найчастіше кредити в іноземній валюті надавались фізичним особам, які не мали власних доходів в іноземній валюті, що фактично суперечить вимогам НБУ. Звідси НБУ у 2009 році прийняв додаткові рішення щодо валюти кредитів для домогосподарств.

Таблиця 3

Із наведених даних можливо зробити наступні висновки.

По-перше, починаючи з 2004 року банки збільшували обсяги кредитування економіки в іноземній валюті. Якщо в 2004 році питома вага кредитів,

По-сьоме, суб'єкти підприємництва в основному використовували кредити в іноземній валюті для закупівлі товарів, машин та обладнання, технологій, сировини і таке інше в іноземних виробників, а також сплати відсотків за кредити, які підприємства одержували від закордонних фінансово-кредитних установ в іноземній валюті.

Вважаємо за необхідним зазначити, що вибір валюти кредиту повинен бути достатньо обґрунтованим. Якщо позичальник (юридична чи фізична особа) має більшість своїх доходів в іноземній валюті, то це дає йому право позичати кошти як в іноземній, так і у національній валюті. Якщо позичальник одержує всі свої доходи у національній валюті, то одностайно він повинен позичати кошти у національній валюті. При такому підході буде: а) зменшуватись ризик кредитування, особливо при зміні валютного курсу; б) підвищиться цінність національної валюти, яка буде додатково зміцнюватись; в) зменшиться тиск з боку позичальників на самі банки в умовах нестабільної ситуації в економіці країни.

Найбільше значення для розвитку соціально-економічної системи України мають кредити, надані банками нефінансовим корпораціям. Нефінансові корпорації — це суб'єкти підприємництва, які здійснюють діяльність з виробництва продукції, реалізації товарів та надання різних послуг, тобто це суб'єкти підприємництва реального сектору економіки. На нефінансові корпорації припадає більше 60% кредитів, що надавали банки в соціально-економічну систему держави (табл. 4).

У 2004 році част-

Таблиця 4

Кредити, надані банками нефінансовим корпораціям України *

ка кредитів, наданих нефінансовим корпораціям, складала більше 80%. При цьому державні не фінансові корпорації одержали 6,2% кредитів, інші 74,6% одержали недержавні суб'єкти підприємництва.

Починаючи з 2005 по 2008 рік питома вага кредитів, що були надані нефінансовим корпораціям як державним, так і недержавним постійно зменшувалась.

Це було пов'язано з наступними подіями: а) зміною внутрішньо- і зовнішньополітичного курсу країни; б) збільшення орієнтації на імпортерів товарів; в) зменшення орієнтації на розвиток підприємств, що виготовляють продукцію для внутрішнього споживання; г) зменшення темпів розвитку і реформування вітчизняної економіки; д) збільшення орієнтації на кредитування домогосподарств як основних споживачів імпортованих товарів.

У 2008 році питома вага кредитів, що були надані банками нефінансовим корпораціям, зменшилась до 60%. При цьому 5% кредитів одержали державні нефінансові корпорації і 55,4% недержавні фінансові корпорації.

У 2009 році, коли фінансово-економічна криза об'єктивно довела, що обраний країною шлях економічного розвитку не зовсім правильний, банки переорієнтувались з кредитування населення на кредитування суб'єктів підприємництва, що знайшло своє відображення у розростанні питомої ваги кредитів, наданих як державним, так і недержавним нефінансовим корпораціям.

Вважаємо, щоб забезпечити раціональне співвідношення між попитом і пропозицією товарів і послуг на внутрішньому ринку, необхідно встановити більш адекватну пропорцію кредитування суб'єктів підприємництва і домогосподарств. Така пропорція повинна урахувати, що частина підприємств країни працює на експорт. Частина підприємств виготовляє продукцію, яка призначена для подальшої переробки. Деяка частина підприємств і організацій здійснює свою діяльність з обслуговування інших підприємств. Отже в рахунок такої пропорції повинні включатись тільки кредити, що надають банки суб'єктам підприємництва, які виготовляють кінцеву продукцію для споживання домогосподарствами. Раціональні співвідношення кредитів, наданих банками суб'єктам підприємництва, що виготовляють кінцеву продукцію, і домогосподарствам повинно становити 1,1 : 1. За таких умов товарів буде виготовлено достатньо для внутрішнього споживання. При цьому частина кредитів населення буде витрачена на споживання імпортованих товарів, частина кредитів витрачається на ремонт, будівництво і придбання житла.

Показники	Роки					
	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Усього кредитів, наданих банками в соціально-економічну систему держави, млн. грн.	88615	143423	245230	426867	734022	723295
Кредити, надані банками нефінансовим корпораціям: сума, млн. грн.	71589	106078	160503	260476	443665	462215
питома вага до загальної суми наданих кредитів в економіку, %	80,79	73,96	65,45	61,10	60,44	63,90
Кредити, надані банками державним нефінансовим корпораціям: сума, млн. грн.	5486	6391	8798	13326	37382	42587
питома вага до загальної суми наданих кредитів в економіку, %	6,19	4,46	3,59	5,12	5,09	5,89
Кредити, надані банками недержавним нефінансовим корпораціям: сума, млн. грн.	66103	99687	151705	247150	406283	419627
питома вага до загальної суми наданих кредитів в економіку, %	74,60	69,51	61,86	57,90	55,35	58,02

* Розраховано за даними НБУ

Ще однією проблемою банківського кредитування суб'єктів підприємництва є низька якість товарів для внутрішнього споживання. Тобто вітчизняні виробники мало зусиль докладають для виготовлення якісної продукції, яка б відповідала вимогам сучасного ринку. Звідси, при низькій якості товарів вітчизняних товаровиробників, населення активно купує закордонні товари, хоча вони не завжди мають високу споживчу якість. Закордонні товари, особливо китайських виробників, мають низьку вартість, що спонукає українських споживачів до придбання таких товарів.

Таким чином, кредити, що надають банки суб'єктам підприємництва нефінансового сектору, повинні стимулювати виробництва більшого асортименту товарів, покращити якість цих товарів та помітно здешевити їх вартість при кінцевій реалізації. Це можливо за умови дешевих кредитів, які надають банки України. Поки банки будуть надавати дорогі кредити, вітчизняні виробники не зможуть забезпечити ефективну конкуренцію з іноземними товаровиробниками.

Кредитування банками нефінансових корпорацій за строками погашення характеризується наступними параметрами (табл. 5).

Таблиця 5 3 2004 по 2006

Кредити, надані банками нефінансовим корпораціям за строками погашення *

Показники	Роки					
	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Усього кредитів, наданих банками нефінансовим корпораціям:						
сума, млн. грн.	71590	106078	160503	260476	443665	462215
питома вага, %	100	100	100	100	100	100
у т. ч. за строками погашення:						
до 1 року, млн. грн.	35867	47028	72050	107921	190299	199323
питома вага, %	50,10	44,33	44,89	41,43	42,89	43,12
від 1 року до 5 років	35723	59050	88453	128239	203247	206536
питома вага, %	49,90	55,67	55,11	49,23	45,81	44,68
більше 5 років	...	...	...	24316	50119	56356
питома вага, %	...	...	...	9,34	11,30	12,19
у т.ч. за групами нефінансових корпорацій:						
державні нефінансові корпорації						
усього:						
сума, млн. грн.	5486	6391	8798	13326	37382	42587
питома вага у загальній сумі кредитів, наданих нефінансовим корпораціям, %	7,66	6,02	5,48	5,12	8,43	9,21
у т. ч. за строками погашення:						
до 1 року, млн. грн.	3166	3537	5353	8173	20652	25734
питома вага, %	4,42	3,33	3,34	3,14	4,65	5,57
від 1 року до 5 років, млн. грн.	2320	2854	3444	4538	16209	16531
питома вага, %	3,24	2,69	2,15	1,74	3,65	3,58
більше 5 років, млн. грн.	...	...	...	615	521	322
питома вага, %	...	...	...	0,24	0,12	0,07
інші нефінансові корпорації:						
усього:						
сума, млн. грн.	66103	99687	151705	247150	406283	419627
питома вага у загальній сумі кредитів, наданих нефінансовим корпораціям, %	92,34	93,98	94,52	94,88	91,57	90,79
у т. ч. за строками погашення:						
до 1 року, млн. грн.	32700	43491	66697	99748	169647	173589
питома вага, %	45,68	41,00	41,55	38,29	38,24	37,56
від 1 року до 5 років, млн. грн.	33403	56196	85008	123701	187038	190004
питома вага, %	46,66	52,98	52,96	47,49	42,16	41,11
більше 5 років, млн. грн.	...	...	...	23700	49598	56034
питома вага, %	...	...	...	9,10	11,18	12,12

* Розраховано за даними НБУ

фінансові підприємства і організації з 2004 по 2007 рік зменшували питому вагу кредитів, що надавали банки нефінансовим корпораціям. З 2008 року цей показник знову почав зростати і перевищив показник 2004 року.

Державні нефінансові корпорації в основному використовували короткострокові банківські кредити. Водночас питома вага середньострокових кредитів не перевищувала 4%. Довгострокові кредити державні підприємства практично не використовували.

Недержавні суб'єкти підприємництва нефінансового сектору економіки використовували як короткострокові, так і середньо- та довгострокові кредити.

Для недержавних підприємств нефінансового сектору найбільш важливими були середньострокові кредити. Отже вже з 2004 року питома вага середньострокових кредитів була вища ніж корот-

рік банки надавали суб'єктам підприємництва лише короткострокові та середньострокові кредити. У 2005 і 2006 роках переважали середньострокові кредити. Їх питома вага складала понад 55%.

З 2007 року банки починають надавати і довгострокові кредити суб'єктам підприємництва. Це зменшує частку як короткострокових, так і середньострокових кредитів. При цьому питома вага довгострокових кредитів постійно збільшувалась, зокрема і в умовах фінансово-економічної кризи. Так, у 2007 році питома вага довгострокових кредитів, наданих банками суб'єктам підприємництва нефінансового сектору складала 9,34%, то у 2009 році частка таких кредитів досягла 12,19%.

Державні не-

кострокових. Після того, як банки почали кредитувати підприємства на терміни, що перевищують 5 років, частка довгострокових кредитів почала поступово зростати.

За період, що досліджується, частка кредитів наданих банками підприємствам недержавного сектору економіки була не меншою аніж 90%. Банки зацікавлені в кредитуванні суб'єктів підприємництва недержавного сектору. Однак самі підприємства вважають, що за сучасних умов банківські кредити не забезпечують ефективність господарювання. Вартість таких кредитів перевищує реальні фінансові можливості підприємств. А обсяги кредитування суб'єктів підприємництва нефінансового сектору потребують подальшого нарощування.

Вважаємо, що для подальшого підвищення рівня розвитку національної економіки необхідно, щоб банки збільшували обсяги середньо- і довгострокових кредитів для суб'єктів підприємництва державного і недержавного секторів. Особливо це необхідно для підприємств малого та середнього бізнесу, які практично завжди працюють на внутрішній ринок. За рахунок збільшення обсягів кредитів для малого і середнього бізнесу країна може: а) підвищити обсяги валового внутрішнього продукту; б) наситити внутрішній ринок необхідними споживчими товарами; в) забезпечити товарами та послугами домогосподарства, які розташовані в різних регіонах України; г) зменшити рівень безробіття, особливо в регіонах; д) підвищити рівень доходів домогосподарств та покращити добробут населення.

Кредитування суб'єктів підприємництва нефінансового сектору економіки здійснюється з використанням різних видів валют (рис. 1).

Більше всього кредитів нефінансові корпорації одержали в національній валюті гривні. Проте частка таких кредитів постійно коливалась від 61% до 48% в залежності від потреб підприємств та ситуації на валютному ринку країни. У 2008 році, коли суттєво змінився курс долару США до національної валюти, то підприємствам було вигідніше брати кредити в доларах США. Коли вартість американської валюти була вищою, кредити підприємства намагались одержати в гривні.

Валютні кредити складають помітну частку в сумі кредитів, що надали банки підприємствам нефінансового сектору економіки. Кредити в іноземній валюті в основному надавались в доларах США, частка яких коливалась за роками з 33 до 44%. Кредити в інших іноземних валютах були незначними.

Значне використання долару США для кредитування суб'єктів підприємництва нефінансового сектору свідчить про те, що: а) національна економіка України на 40% залежить від використання американської валюти; б) банкам України було вигідно кредитувати нефінансові суб'єкти підприємництва в іноземній валюті, зокрема в доларі США, що давало можливість додатково мати доходи при коливанні курсу іноземних валют до гривні; в) вітчизняні підприємства використовували іноземну валюту з метою імпорту товарів та продукції; г) товарний ринок України на 40-50% залежить від імпорту товарів, що дуже негативно впливає на розвиток соціально-економічної системи держави; д) іноземна валюта у більшості економічних суб'єктів, зокрема у підприємств нефінансового сектору, має більшу надійність аніж національна валюта гривня.

Отже, без вирішення головного питання про підвищення надійності національної валюти, не можливо забезпечити її повне використання як в самій Україні, так і в економічних стосунках з іншими державами. В цьому напрямі повинні працювати уряд і Національний банк. Україні потрібна надійна і сильна національна валюта. Тільки за таких умов можливо суттєво підвищити її роль в практиці кредитування суб'єктів підприємництва нефінансового сектору.

Кредитування банками реального сектору економіки поділяється на два основні напрями. Перший напрям — це кредити, що надані банками підприємствам нефінансового сектору для здійснення поточної діяльності. Другий напрям — це кредити, що надані підприємствам нефінансового сектору

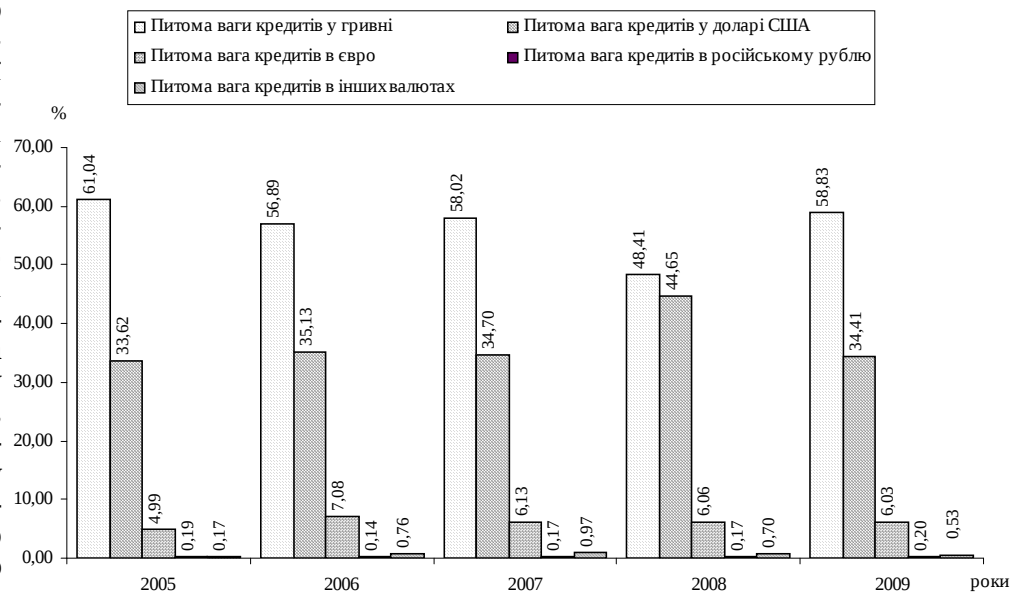

Рис. 1. Питома вага кредитів, наданих банками нефінансовим корпораціям, у розрізі окремих валют (у %) (розраховано за даними НБУ)

для інвестиційної діяльності. Кредитування підприємств за визначеними напрямками має велике значення для економічного розвитку країни. Кредитування поточної діяльності суттєво впливає на обсяги виробництва продукції, здійснення робіт і надання послуг. Тобто за рахунок кредитування поточної діяльності банки впливають на обсяги товарної продукції підприємств, обсяги виручки від реалізації продукції, товарів та послуг, собівартість продукції, товарів, робіт та послуг. В кінцевому підсумку банківське кредитування впливає і на фінансові результати діяльності суб'єктів підприємництва.

Для суб'єктів підприємництва важливо щоб банки надавали кредити в обсязі і за вартістю, яка відповідає потребам реального сектору, а не лише самих банків. Наведені вище показники щодо кредитування підприємств нефінансового сектору переконливо доводять, що банки поступово змінюють своє відношення до підприємств реального сектору економіки. Однак обсяги і вартість наданих кредитів поки що не задовольняє підприємства. Необхідно збільшувати обсяги кредитів на поточну та особливо інвестиційну діяльність (табл. 6).

Кредити, надані банками нефінансовим корпораціям, за
цільовим спрямуванням і строками погашення

Показники	Роки			
	2006	2007	2008	2009
Усього кредитів, наданих банками нефінансовим корпораціям, млн. грн.	160503	260476	443665	462215
питома вага, %	100	100	100	100
Усього кредитів, наданих банками нефінансовим корпораціям на поточну діяльність, млн. грн.	137516	217271	359140	373759
питома вага у загальній сумі кредитів, наданих нефінансовим корпораціям, %	85,68	83,41	80,95	80,86
у т. ч. за строками				
до 1 року, млн. грн.	70036	104251	183427	191185
питома вага, %	43,64	40,02	41,34	41,36
від 1 року до 5 років, млн. грн.	67480	101166	153501	158248
питома вага, %	42,04	38,84	34,60	34,24
більше 5 років, млн. грн.	...	11854	22212	24325
питома вага, %	...	4,55	5,01	5,26
Усього кредитів, наданих банками нефінансовим корпораціям на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості, млн. грн.	6405	10618	18262	17670
питома вага у загальній сумі кредитів, наданих нефінансовим корпораціям, %	3,99	4,08	4,12	3,82
у т. ч. за строками				
до 1 року, млн. грн.	675	1380	2776	2677
питома вага, %	0,42	0,53	0,63	0,58
від 1 року до 5 років, млн. грн.	5730	5862	8337	7600
питома вага, %	3,57	2,25	1,88	1,64
більше 5 років, млн. грн.	...	3376	7150	7393
питома вага, %	...	1,30	1,61	1,60
Усього кредитів, наданих банками нефінансовим корпораціям на іншу інвест. діяльність, млн. грн.	16582	32587	66263	70786
питома вага у загальній сумі кредитів, наданих нефінансовим корпораціям, %	10,33	12,51	14,94	15,31
у т. ч. за строками				
до 1 року, млн. грн.	1339	2290	4096	5461
питома вага, %	0,83	0,88	0,92	1,18
від 1 року до 5 років, млн. грн.	15243	21211	41409	40687
питома вага, %	9,50	8,14	9,33	8,80
більше 5 років, млн. грн.	...	9085	20757	24638
питома вага, %	...	3,49	4,68	5,33

* Розраховано за даними НБУ

Таблиця 6 Дані НБУ свід-

чать, що більше 80% кредитів банки надавали суб'єктам підприємництва нефінансового сектору економіки на поточну діяльність. У 2006 році питома вага кредитів на поточну діяльність складала 85%. У 2007 році 83%. У 2008 і 2009 роках кредитування поточної діяльності практично складало 81%. Проте, хоча данні НБУ відсутні, за нашими власними спостереженнями, в 2001-2005 роках банки ще більше кредитували поточну діяльність і практично не виділяли кредитів для інвестицій. Отже за останні роки в Україні відбулись позитивні зміни щодо напрямів банківського кредитування підприємств нефінансового сектору. На будівництво та реконструкцію нерухомості, які здійснювали суб-

єкти підприємництва, банки направили до 4% кредитів. Це дуже мало для України. За таких умов розвиток нерухомості в Україні буде стримуватись ще багато років. Будівництво і реконструкція нерухомості є одними із головних напрямів інвестиційної діяльності підприємств. Якщо в країні розвивається будівництво нерухомості виробничого, комерційного чи житлового призначення, то це свідчить про економічне зростання, яке знаходить своє відображення в обсягах ВВП та інших макроекономічних показниках.

З 2006 по 2009 рік банки все більше кредитують іншу інвестиційну діяльність підприємств нефінансового сектору, яка пов'язана з придбанням і введенням в дію машин та обладнання, оновленням виробництва, технічним переобладнанням виробництва, реконструкцією виробництва, розширенням та модернізацією підприємств, впровадженням нових технологій тощо. На названі цілі у 2006 році банки виділили 10% кредитів, а у 2009 кризовому році на цілі іншої інвестиційної діяльності було використано більше 15% усіх кредитів, що надані суб'єктам підприємництва нефінансового сектору економіки.

За строками погашення кредитів, наданих на поточну діяльність підприємствам нефінансового сектору, більше 40% складають кредити до 1 року, тобто короткострокові кредити. Середньострокові кредити терміном від 1 до 5 років займають друге місце від 34 до 42% загальної суми. Частка довгострокових кредитів для поточної діяльності складає понад 5% загальної суми.

Для інвестиційної діяльності підприємств нефінансового сектору використовують середньо- і довгострокові кредити. Так, питома вага середньо- і довгострокових кредитів на будівництво та реконструкцію складає 1,6-3,5%. Частка середньо- і довгострокових кредитів для іншої інвестиційної діяльності складає від 3,5 до 9,5%.

Отже з наведених показників можливо сформулювати наступні висновки.

По-перше, основна частина кредитів, що надані банками для підприємств нефінансового сектору, використовується для розвитку поточної діяльності. Це обумовлено об'єктивними закономірностями розвитку виробничих підприємств, а також особливостями української економіки, високою вартістю кредитних ресурсів, що змушує підприємства відкладати на майбутнє інвестування коштів у розвиток основних засобів.

По-друге, поступове зростання кредитів банків на інвестиційну діяльність підприємств обумовлено також об'єктивною закономірністю, яка полягає в тому, що без повного оновлення матеріально-технічної бази неможливо здійснювати подальший розвиток української економіки. Отже, якщо банки не будуть кредитувати інвестиційну діяльність, то через кілька років їх власне існування буде поставлено під сумнів внаслідок відсутності економічних суб'єктів для кредитування.

По-третє, банки поступово зміщують акценти з короткострокового, до середньо- і довгострокового кредитування, що пов'язано як із зростанням власного кредитно-інвестиційного потенціалу, так і об'єктивної необхідності середньо- і довгострокового кредитування економіки внаслідок підвищення конкуренції, активізації іноземного капіталу в банківській системі України, посилення зацікавленості найбільших українських промислово-торгівельних компаній в коштах закордонних інвесторів і кредиторів.

По-четверте, банки, що збільшують середньо- і довгострокове кредитування намагаються підвищити свою конкурентоспроможність, яка також пов'язана із здатністю ефективно використовувати наявний кредитно-інвестиційний потенціал, в першу чергу, на кредитування інвестиційної діяльності.

По-п'яте, нефінансові суб'єкти підприємництва через власну активність у пошуках фінансових ресурсів для інвестування також впливають на банківські інститути щодо кредитування не лише поточної, а й інвестиційної діяльності. Це має додатковий вплив на позиції українських банків щодо збільшення обсягів кредитування та зменшення вартості кредитів, що надають банки для поточної й інвестиційної діяльності.

Результати участі банків в інвестиційній діяльності в масштабах України підтверджуються наступними даними (рис. 2).

Частка кредитів у загальній сумі коштів, що використовується для фінансування інвестицій за період з 2002 по 2009 рік збільшилась понад 3 рази. Найбільший показник був досягнутий у 2008 році 17,3%. У 2009 році питома вага кредитів у фінансуванні інвестицій в основний капітал дещо зменшилась через фінансово-економічну кризу та проблеми самих банківських інститутів з ліквідністю.

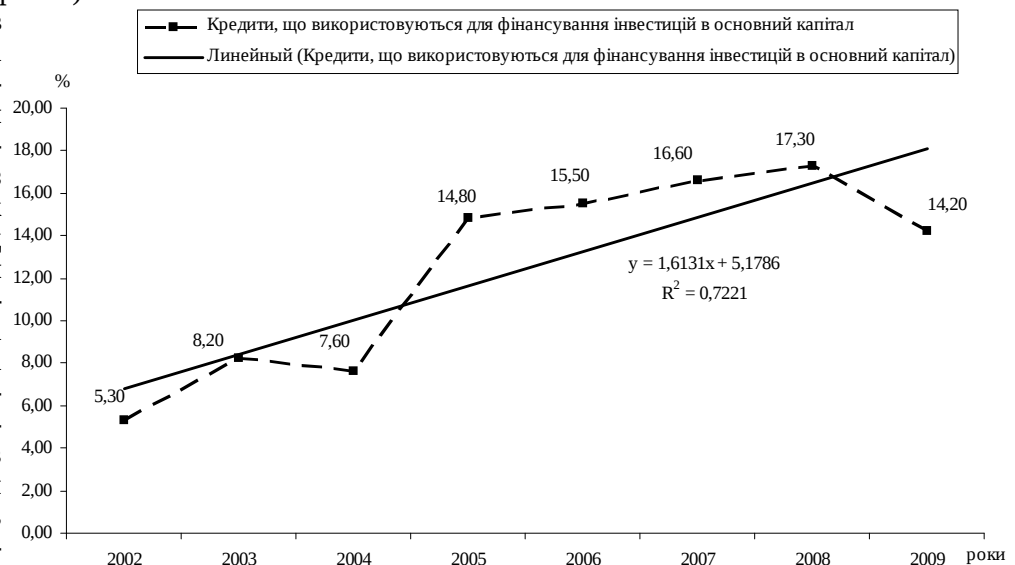

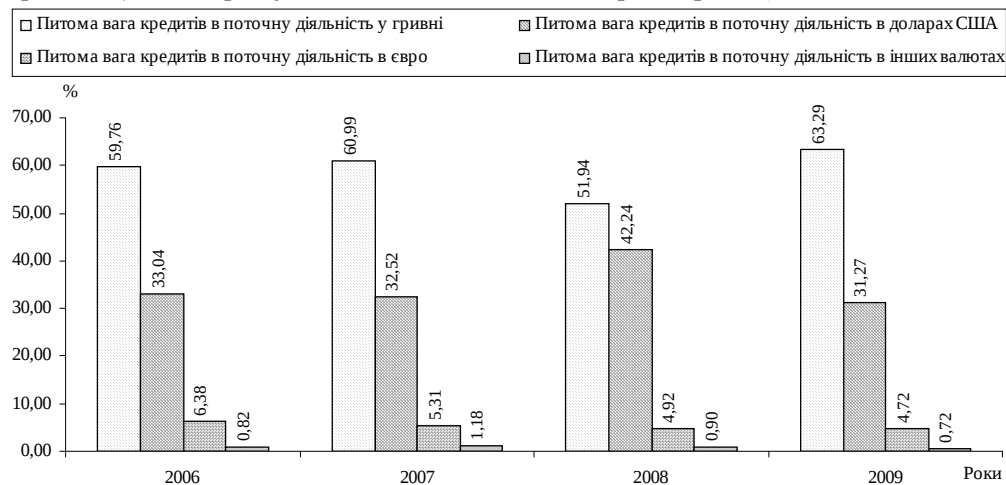
Рис. 2. Питома вага кредитів у загальній сумі коштів, що використовуються для фінансування інвестицій в основний капітал (розраховано за даними Держкомстату і НБУ)

Побудована теоретична лінія тренду і визначене лінійне рівняння $Y = 5,1786 + 1,6131 \times X$, дозволяє спрогнозувати зміни питомої ваги кредитів у фінансуванні інвестицій в основний капітал на один-два роки вперед. Параметри лінійного рівняння свідчать: $a_0 = 5,1786\%$ базове теоретичне значення питомої ваги кредитів у фінансуванні інвестицій в основний капітал; $a_1 = 1,6131\%$ збільшення частки кредитів у фінансуванні інвестицій в основний капітал за кожний рік періоду, що досліджується, при стабільних умовах їх зростання. У 2010 році можливо прогнозувати частку кредитів у

фінансуванні інвестицій в основний капітал на рівні 19,70%, а у 2011 році цей показник може збільшитися до 21,31%. Виконання такого прогнозу залежить як від українських банків, так і суб'єктів підприємництва нефінансового сектору, особливо недержавних підприємств. Якщо підприємства будуть активізувати свої зусилля щодо здійснення інвестиційної діяльності, то банки будуть змушені збільшувати обсяги кредитування інвестицій в основний капітал. Це дасть змогу підвищити частку кредитів у загальній сумі коштів, що використовуються для фінансування інвестицій.

На сучасному етапі розвитку країни від банків вимагається збільшення обсягів середньо- і довгострокових кредитів, а також принципове зменшення вартості кредитних ресурсів. Якщо вартість інвестиційних кредитів перевищує 15%, то за таких умов підприємства нефінансового сектору не зможуть фінансувати інвестиційні проекти і програми. Однак за сучасних умов для більшості своїх клієнтів-підприємств банки пропонують ставки за інвестиційними кредитами, що перевищують 20-25%, а в деяких випадках і більше 30-35%. Отже вартість кредитів не дозволяє підприємствам нефінансового сектору оновлювати своє виробництво. Це значить, що переваги все більше буде одержувати іноземні товаровиробники. Українські підприємства через нестачу інвестицій або припиняють свою діяльність, або їх приєднують всесильні світові корпорації.

Для поточної діяльності підприємства реального сектору економіки залучали більше кредитів у гривні. Це підтверджується даними за останні 4 роки (рис. 3).

За період з 2006 по 2009 рік більше 50% наданих кредитів в поточну діяльність були в гривні. У доларах США надавалися приблизно від 31 до 42% кредитів. Кредитів в євро не було більше 6,4%. Інші валюти практично не використовувалися для кредитування поточної діяльності підприємств реального сектору.

Рис. 3. Питома вага кредитів, наданих в поточну діяльність підприємствам реального сектору економіки, в розрізі валют (розраховано за даними НБУ)

Аналіз кредитів у розрізі валют в поточну діяльність дозволяє висловити наступні спостереження. По-перше, вважаємо, що питома вага кредитів наданих в гривні для поточної діяльності підприємств реального сектору повинна бути значно більшою. На нашу думку, частка кредитів в гривні для поточної діяльності не може бути менше ніж 80-85%. По-друге, висока частка кредитів в доларах США свідчить про специфічні акценти в господарській діяльності, які притаманні українським підприємствам. Зокрема, велика частка імпортерів товарів, сировини, матеріалів, комплектуючих тощо. По-третє, як банки, так і підприємства реального сектору розглядають кредити в іноземній валюті як ефективні фінансові інструменти. Це пов'язано з недовірою до національної валюти, а також із специфікою діяльності фінансових спекулянтів, які практично щорічно учиняли валютні «шторми», в результаті яких підприємства втрачали частку своїх коштів за рахунок зміни валютного курсу.

Обсяги та структура банківських кредитів, наданих суб'єктам підприємництва реального сектору економіки, за видами економічної діяльності, наведена у табл. 7.

У 2008 році найбільші обсяги кредитів були надані у переробну промисловість (23,90%), торгівлю, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (35,12%), операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям (15,61%). Більш-менш значні суми банківських кредитів були надані також у будівництво (8,85%) і сільське господарство, мисливство та лісове господарство (6,50%). Підприємства реального сектору перелічених видів економічної діяльності в сукупності одержали 399193 млн. грн. банківських кредитів, що складає 89,98% від загальної суми кредитів, наданих банками підприємствам реального сектору у 2008 році.

Отже практично 90% кредитів одержали підприємства торгівлі і обслуговування, переробної промисловості, підприємства, що здійснюють операції з нерухомістю та орендою, будівництво, підприємства сільського і лісового господарств.

У 2009 році найбільші обсяги кредитів були надані підприємствам переробної промисловості (22,71%), торгівлі; ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (35,84%), підприємствам, що здійснюють операції з нерухомим майном, орендою, інжинірингом та наданням послуг підприємцям (16,84%).

Помітні суми банківських кредитів були також залучені підприємствами сільського і лісового господарств (5,63%), а також будівництва (9,02%).

В сукупності підприємства перелічених видів економічної діяльності в 2009 році залучили банківських кредитів на суму 416181 млн. грн. або 90,04%.

Отже можливо зазначити, що підприємства торгівлі і обслуговування, переробної промисловості, підприємства, що здійснюють операції з нерухомим майном і орендою, будівельні підприємства, підприємства сільського і лісового господарств на

Банківські кредити, надані суб'єктам підприємництва реального сектору економіки, за видами економічної діяльності *

Таблиця 7

Види економічної діяльності	2008 р.		2009 р.	
	сума, млн. грн.	%	сума, млн. грн.	%
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	28812	6,50	26026	5,63
Рибальство, рибництво	420	0,10	327	0,07
Добувна промисловість	7684	1,73	9607	2,08
Переробна промисловість	106029	23,90	104951	22,71
Виробництво та розподіл електроенергії, газу та води	8630	1,95	9273	2,01
Будівництво	39274	8,85	41678	9,02
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	155818	35,12	165678	35,84
Діяльність готелів та ресторанів	4168	0,94	4397	0,95
Діяльність транспорту та зв'язку	15990	3,60	16007	3,46
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	69260	15,61	77848	16,84
Освіта	444	0,10	216	0,05
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	2545	0,57	1495	0,32
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	4591	1,03	4711	1,02
Усього	443665	100	462215	100

* Розраховано за даними НБУ

протязі останніх двох років залучали практично однакову частку банківських кредитів, що надавались суб'єктам підприємництва реального сектору економіки.

Водночас, необхідно зазначити, що у 2009 році по відношенню до 2008 року відбулися деякі зміни у структурі наданих банківських кредитів. Наприклад, зменшили свою частку в банківських кредитах підприємства сільського і лісового господарства, переробної промисловості. Збільшили свою частку в банківських кредитах підприємства торгівлі та обслуговування, будівництва.

Окремим питанням банківського кредитування підприємств реального сектору є кредитування підприємств будівництва. У зв'язку з фінансово-економічною кризою у 2009 році абсолютна більшість вітчизняних будівельних підприємств призупинили свою діяльність через нестачу фінансових ресурсів. Банки із-за низької власної ліквідності, проблем з власним капіталом та зобов'язаннями також мало могли допомогти підприємствам будівництва. Однак наведені вище показники свідчать, що банки все ж таки частково кредитували будівельні підприємства. У 2009 році у порівнянні з 2008 року сума кредитів, наданих будівельним підприємствам збільшилась на 2404 млн. грн. або на 106,12%. Це дуже мало для розвитку вітчизняного будівництва. Проте ці кредити дали можливість хоча б частині підприємств продовжувати будівельну діяльність, особливо на житлових об'єктах, які за останні роки стали важливим напрямом банківського кредитування.

Визначені показники банківського кредитування за видами економічної діяльності підтверджують раніше висловлені пропозиції щодо необхідності подальшого збільшення обсягів наданих кредитів в реальний сектор економіки.

Вважаємо, що сучасне банківське кредитування як і 10 років тому орієнтується на підприємства торгівлі та обслуговування. Для цих підприємств банки спрямували більше 1/3 всіх наявних кредитних ресурсів. Тобто, це значить, що українська економіка, як і у 90-х роках ХХ ст. залишається економікою торгівлі. Виробництво промислової та сільськогосподарської продукції, промислове та житлове будівництво не є локомотивами вітчизняної економіки. Розвиток соціально-економічної системи держави поки що мало залежить від виробничих підприємств. Основні виробничі підприємства (металургійні, хімічні, машинобудівні) орієнтовані на експорт своєї продукції і практично не впливають на внутрішній ринок країни. Значення цих підприємств для країни — зростання валютних надходжень, укріплення за рахунок цього гривні, формування більшої частки державного та місцевих бюджетів за рахунок податків та зборів.

Велике значення для оцінки рівня банківського кредитування має співставлення суми кредитів, наданих банками підприємствам того чи іншого виду економічної діяльності, з обсягами валової доданої вартості, створеної підприємствами цього виду економічної діяльності.

Для такої оцінки розраховуємо коефіцієнт співвідношення суми банківських кредитів, наданих підприємствам відповідного виду економічної діяльності, до обсягу створеної валової доданої вартості тими ж підприємствами. Розрахунки здійснено за один 2008 рік у зв'язку з тим, що поки відсутні дані валової доданої вартості за 2009 рік.

Для підприємств сільського господарства, мисливства, лісового господарства коефіцієнт співвідношення буде мати значення: 0,4422.

Для підприємств добувної промисловості цей показник буде мати значення: 0,1414.

Для підприємств переробної промисловості цей показник буде мати значення: 0,6436.

Для підприємств з виробництва та розподілення електроенергії, газу та води цей показник може мати таке значення: 0,2996.

Для підприємств будівельного комплексу коефіцієнт співвідношення може мати таке значення: 1,3457.

Для підприємств торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку коефіцієнт співвідношення буде мати наступне значення: 1,1871.

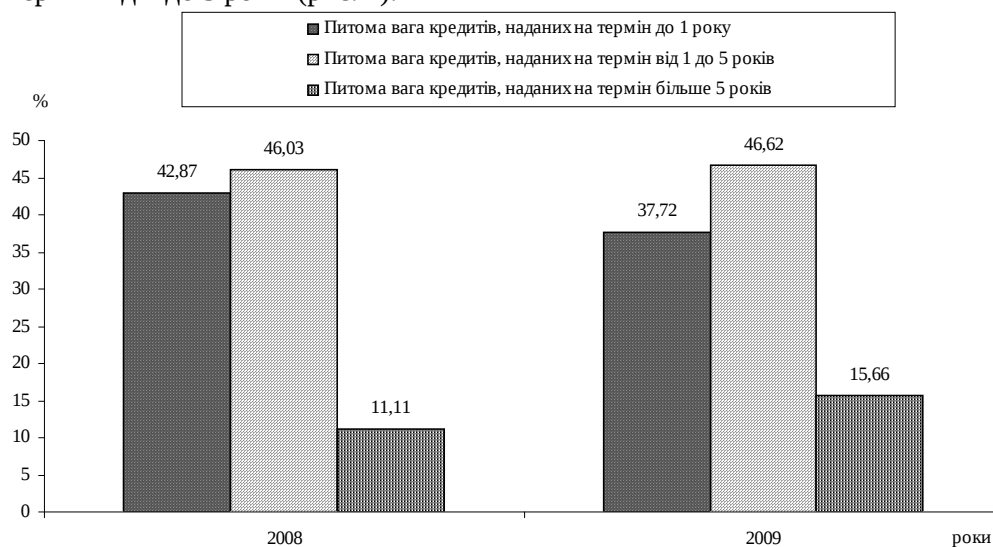
Для підприємств транспорту та зв'язку коефіцієнт співвідношення становить: 0,2282.

Наведені коефіцієнти свідчать, що: по-перше, є підприємства, які внаслідок специфіки видів економічної діяльності, не можуть нормально функціонувати без банківського кредитування. Ці підприємства мають коефіцієнти співвідношення кредитів і валової доданої вартості, що перевищують 1. До таких належать підприємства будівельного комплексу, торгівлі і обслуговування населення; по-друге, є підприємства, яким потрібні значні обсяги банківських кредитів для нормальної господарської діяльності, зокрема операційної й інвестиційної. Ці підприємства мають коефіцієнти співвідношення кредитів і валової доданої вартості на рівні від 0,5 до 1. До таких належать підприємства переробної промисловості; по-третє, є підприємства, яким потрібні банківські кредити для нормальної діяльності, але вони лише частково впливають на рівень виробництва валової доданої вартості. Ці підприємства мають коефіцієнт співвідношення кредитів і валової доданої вартості менший ніж 0,5. До таких належать підприємства сільського і лісного господарства, підприємства транспорту і зв'язку.

Отже вважаємо, що для подальшого розвитку національної економіки необхідно збільшувати обсяги банківського інвестиційного кредитування переробної промисловості, будівництва та сільського господарства. Торгівля вже сьогодні має достатньо кредитів для своєї роботи, а тому зростання обсягів банківського кредитування торговельних підприємств суттєво не вплине на обсяги їх діяльності.

Дослідження банківського кредитування за видами економічної діяльності і строками погашення дало змогу встановити наступні тенденції.

У 2008 і 2009 роках підприємства переробної промисловості більше всього кредитів залучали на термін від 1 до 5 років (рис. 4).

Частка короткострокових кредитів, що використовують підприємства переробної промисловості у 2009 році у порівнянні з 2008 роком зменшилась на 5% процентних пунктів. Водночас на 4,5% збільшились довгострокові кредити. Наведені показники свідчать, що фінансово-економічна криза спонукала вітчизняні підприємства більше коштів вкладати в розвиток. А це

Рис. 4. Питома вага кредитів, наданих банками підприємствам переробної промисловості за термінами погашення (розраховано за даними НБУ)

можливо якщо залучати фінансові ресурси на довгостроковій основі. Якщо підприємства не мають можливості використовувати власні кошти або кошти інвесторів-власників, то вони змушені залучати кредитні ресурси на довгостроковій основі.

Будівництво, ще один вид економічної діяльності, який залежить від термінів і обсягів кредитування. Більшість об'єктів будівництва можуть бути збудовані за період від 1 до 3 років. Комерційні об'єкти будуються за 1-1,5 року. Промислово-транспортні об'єкти будують за 2-3 роки, в деяких випадках до 5-10 років, якщо об'єкти дуже важкі та потребують значних обсягів вкладання економічних ресурсів (великі заводи, електростанції, шляхи залізничного транспорту, тунелі, підземні споруди тощо). Житлове будівництво здійснюється за 1-2 роки за сучасних технологій. Отже головна проблема для будівельних підприємств — наявність фінансових ресурсів, тобто власних або позикових коштів. Світовий досвід дає підстави стверджувати, що будівельний бізнес базується на позикових коштах, а саме — банківських інвестиційних кредитах, що залучені на термін від 1 до 5 років, або трохи більше.

Наведені дані свідчать, що підприємства будівельного бізнесу орієнтуються на середньостроковий термін залучення банківських кредитів (рис. 5).

У 2009 році в порівнянні з 2008 роком питома вага середньо- і довгострокових кредитів збільшується. У той же час частка короткострокових кредитів зменшується, що підтверджує висновки про орі-

ентацію підприємств будівництва на кредити строком на 1-5 і більше років. При цьому підприємства будівництва значно збільшили обсяги кредитування за умов, коли банки мали можливість надавати такі кредити. Але ситуація складається так, що банківські інститути не мають достатніх можливостей для кредитування будівництва та інших підприємств, яким потрібні кошти на терміни, що перевищують 5 і більше років.

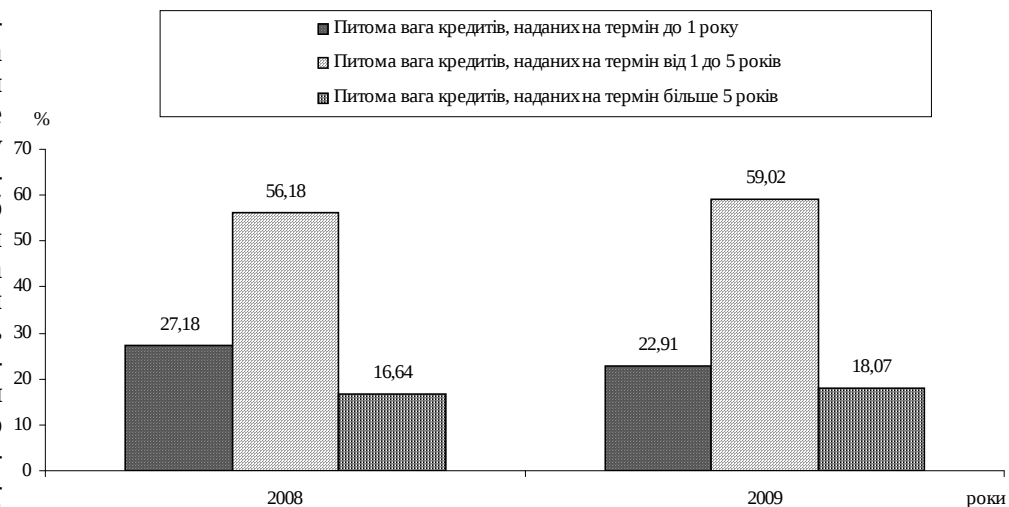

Рис. 5. Питома вага кредитів, наданих банками підприємствам будівельного бізнесу за термінами погашення (розраховано за даними НБУ)

Довгострокове кредитування економіки України з боку банків фактично почалось лише після 2004 року, а тому українські банківські установи не мають достатньо економічних ресурсів для такого кредитування. Ми вважаємо, що кредитно-інвестиційний потенціал українських банків ще не досяг того рівня, коли довгострокове інвестиційне кредитування стане одним із їх головних завдань. Активізація банків щодо довгострокового інвестиційного кредитування залежить не лише від суб'єктів підприємництва реального сектору економіки, але й від домогосподарств, які мають власні інтереси щодо банківського кредитування, зокрема довгострокового.

Дані свідчать, що банки активно почали кредитувати домогосподарства лише починаючи з 2005 року (рис. 6).

За період з 2002 по 2009 рік обсяги банківських кредитів, наданих домогосподарствам збільшились у 65,99 разів. Активно банки почали кредитувати домогосподарства, починаючи з 2005 року, коли сума кредитів у порівнянні з 2004 роком зросла в 2,21 разів.

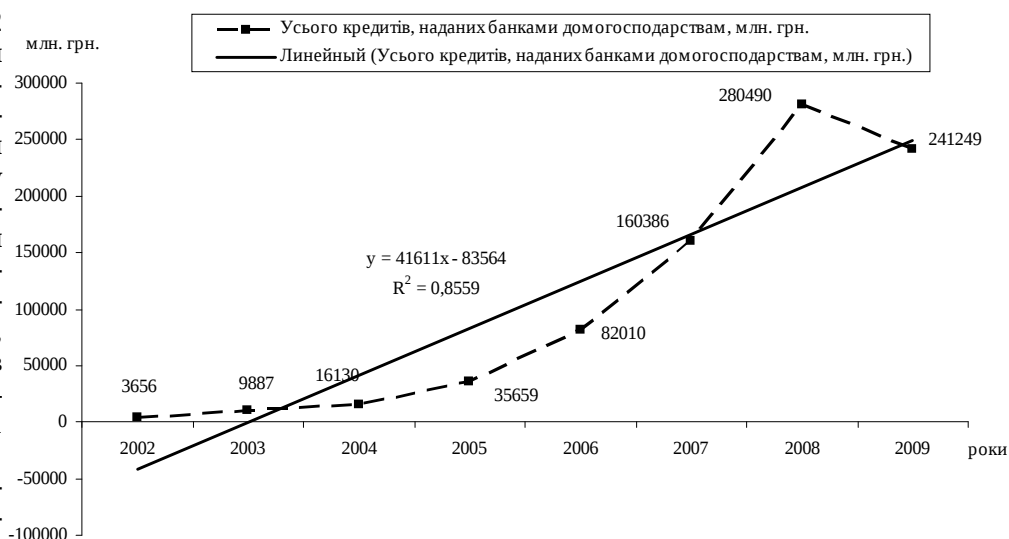

Рис. 6. Динаміка кредитів, наданих банками домогосподарствам (розраховано за даними НБУ)

Побудована теоретична лінія тренду і визначене лінійне рівняння $Y = -83564 + 41611 \times X$, дозволяє спрогнозувати зміни суми кредитів, що може бути надані домогосподарствам на один-два роки вперед. Параметри лінійного рівняння свідчать: $a_0 = -83564$ млн. грн. — базове теоретичне значення суми кредитів, що надаються домогосподарствам. Знак (–) показує, що теоретично може існувати період, коли банки не кредитували домогосподарства. Параметр $a_1 = 41611$ млн. грн. показує на скільки можуть зрости обсяги кредитів, що надають банки домогосподарствам за кожний рік періоду, що досліджується, при стабільних умовах їх зростання. У 2010 році можливо прогнозувати суму кредитів, що нададуть банки домогосподарствам на рівні 290935 млн. грн., а у 2011 році цей прогнозний показник може збільшитись до 332546 млн. грн. Виконання такого прогнозу залежить від рівня кредитно-інвестиційного потенціалу, який зможуть забезпечити собі українські банки, а також від рівня кредитоспроможності більшої частини населення, яка зацікавлена в банківських кредитах. При низькій кредитоспроможності населення банки, які дуже сильно постраждали в період фінансово-економічної кризи від низької кредитоспроможності позичальників, не підуть на ризики надання кредитів тим домогосподарствам, які не мають реальних перспектив щодо погашення кредитів і відсотків за ними в умовах нестабільності економіки України.

Домогосподарства одержують кредити від банків на різні потреби. За даними НБУ найбільші суми кредитів домогосподарства отримали на споживчі потреби (табл. 8).

Таблиця 8

Кредити, надані банками домогосподарствам за цільовим спрямуванням *

Роки	Усього кредитів, наданих домогосподарствам		Споживчі кредити		Кредити на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості		Інші кредити		Із загальної суми кредитів іпотечні кредити	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
2006	82010	100	58453	71,28	20412	24,89	3145	3,83	20523	25,02
2007	160386	100	115032	71,72	40778	25,42	4577	2,85	73084	45,57
2008	280490	100	186088	66,34	88352	31,50	6050	2,16	143416	51,13
2009	241249	100	137113	56,83	98792	40,95	5343	2,21	132757	55,03

* Розраховано за даними НБУ

У 2006 році із загальної суми кредитів, наданих банками домогосподарствам, 71,28% були споживчі кредити. На придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості домогосподарства одержували практично 25% кредитів, що фактично дорівню-

вало частці іпотечних кредитів. Інші кредити склали 3,83%. Зростання обсягів банківського кредитування у 2007 році підвищило частку споживчих та іпотечних кредитів. Іпотечні кредити склали 45,6% загальної суми кредитів домогосподарствам.

У 2008 році відбувається подальше зростання обсягів банківських кредитів, наданих домогосподарствам. Водночас частка споживчих кредитів зменшується, а іпотечних вже перевищує 50%. Домогосподарства намагаються за рахунок кредитів вирішити такі питання, як: а) придбати або збудувати власну нерухомість (квартири, дома тощо); б) придбати автотранспортні засоби; в) забезпечити можливість здійснювати підприємницьку діяльність; г) придбати чи орендувати основні засоби виробництва, зокрема земельні ділянки.

У зв'язку з фінансово-економічною кризою у 2009 році обсяги кредитування населення зменшується, що суттєво позначається на споживчому кредитуванні. Водночас продовжують зростати кредити на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості, а також іпотечні кредити. Частка іпотечних кредитів перевищує питому вагу кредитів, що використовуються для придбання, будівництва та реконструкції нерухомості. Це свідчить, що помітну частину іпотечних кредитів домогосподарства використовують для придбання автомобілів та здійснення підприємницької діяльності.

Кредити, що надані банками домогосподарствам на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості, за строками погашення мали таку структуру (рис. 7).

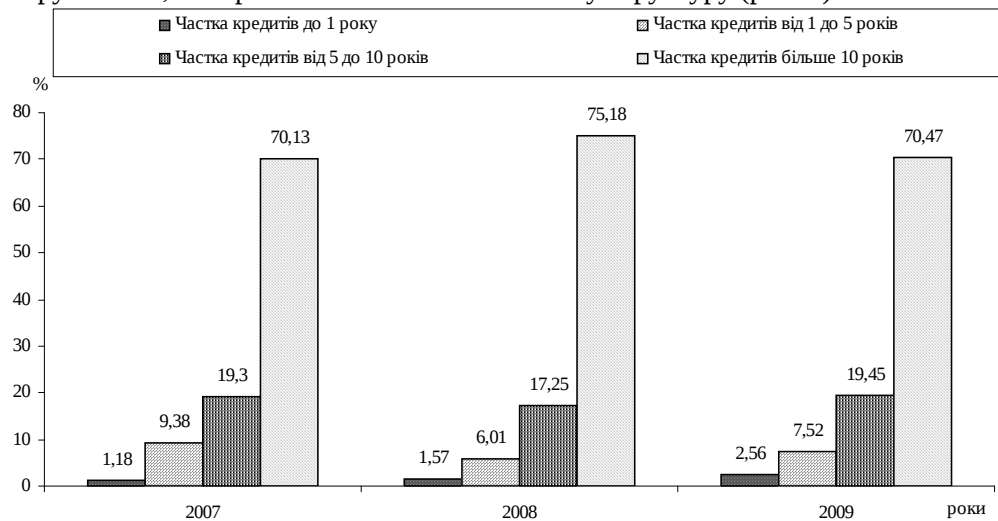

Рис. 7. Питома вага кредитів, наданих банками домогосподарствам, за строками погашення (розраховано за даними НБУ)

У 2007 та 2008 роках домогосподарства більше всього залучали кредитів на термін понад 10 років. Частка цих кредитів становила 70 і 75% відповідно. За таких термінів кредитування домогосподарства мали можливості забезпечити себе нерухомістю, тобто придбати або збудувати житло. На термін менший аніж 10 років населення

йшло лише за умов, коли нерухомість мала меншу вартість, чи кошти витрачались на перебудову або ремонт житла (дому чи квартири). Вартість нерухомості суттєво впливає на строки кредитування. Водночас вартість нерухомості також залежить від: а) місця розташування об'єктів нерухомості. Якщо це Київ чи територія навколо нього, або великі міста, наприклад, Дніпропетровськ, Донецьк, Одеса, Львів, Харків, а також території південних курортів Алушта, Ялта тощо, вартість житлової нерухомості буде максимальною. В інших обласних центрах України та середніх за розміром містах вартість нерухомості буде середньою. В малих містах, селищах, особливо там де не має можливості знайти достойну роботу вартість нерухомості буде мінімальною; б) розміру нерухомості та його особливостей. Наприклад, вартість квартири чи дому буде різною при однаковій площі; в наявності додаткових умов для проживання. Наприклад, дім на великій ділянці, де є ліс та вихід до водоймищ і дім, де не має насаджень, водоймищ тощо.

У 2009 році кредити на термін понад 10 років зменшилися на 5%. Однак кредити на інші терміни збільшилися. Це пов'язано з тим, що внаслідок фінансово-економічної кризи банки почали активно вимагати від позичальників своєчасної сплати відсотків та основної частини кредиту. Деякі домогосподарства, що одержали кредити на термін понад 10 років відмовилися від таких кредитів або змінили умови кредитування. Частина домогосподарств прийшла до висновку, що має можливість достроково погасити кредити і за домовленістю з банком здійснила погашення кредитів на термін 10 років. Приклади таких позичальників є в кожному регіоні і в кожному банку.

Основною валютою кредитування домогосподарств був долар США. На це більш-менш критично дивився уряд країни і національний банк, але конкретних заходів не приймав. Проте в умовах фінансово-економічної кризи, держава визнала кредитування в іноземній валюті не правомірним, тобто якщо позичальник не має власних валютних доходів, то він не має право одержувати кредити в іноземній валюті.

Структура кредитів, наданих банками домогосподарствам за видами валют, має наступний вигляд (рис. 8).

За наведеними даними можливо сформулювати наступні висновки:

а) стабільно зростають кредити, надані банками в доларах США; б) стабільно зменшуються кредити, надані в гривні; в) кредити в євро та в інших іноземних валютах не популярні в Україні; г) валютне кредитування населення домінує в країні, що вказує на помилки з боку НБУ і державних

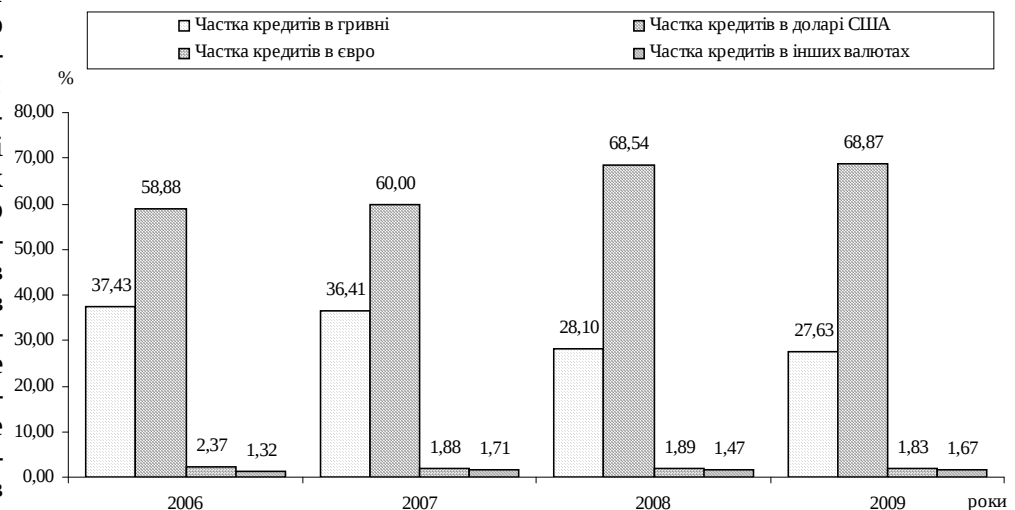

Рис. 8. Питома вага кредитів, наданих банками домогосподарствам, за видом валют (розраховано за даними НБУ)

органів влади; д) зростання валютних кредитів стимулює закордонного виробника і не сприяє реформуванню економіки країни; е) валютні кредити є більш вигідними для банків через можливість одержати додаткові доходи; ж) вибір валютних кредитів для населення пов'язаний із постійним колюванням національної грошової одиниці, що лякає населення країни; з) кредити в іноземній валюті для домогосподарств є передумовою виникнення додаткових ризиків як для банків, так і населення; и) кредити в іноземній валюті негативно впливають на фінансову стійкість держави, а тому є проблемними з початку їх застосування.

Проведені дослідження щодо концентрації кредитних вкладань в соціально-економічну систему країни дають змогу сформулювати наступні пропозиції:

1. Українські банки повинні більш активно брати участь в кредитуванні соціально-економічного розвитку та реформування країни. Це можливо за умов підвищення рівня кредитно-інвестиційного потенціалу банків, який частково був втрачений через фінансово-економічну кризу, банкрутство 15 банків країни, втрати частково довіри населення до банків як позичальників, так і кредиторів.

2. Банківські інститути при кредитуванні юридичних осіб повинні орієнтуватись не лише на можливі власні прибутки, а й на майбутні кінцеві результати країни, тобто зростання валового внутрішнього продукту, підвищення обсягів виробництва продукції промисловості, сільського господарства, будівництва тощо. Це дасть змогу в майбутньому кожному банку забезпечити більший обсяг кредитно-інвестиційної діяльності, а отже і зростання власних прибутків.

3. При кредитуванні суб'єктів підприємництва і домогосподарств необхідно дотримуватись відповідних пропорцій, щоб кредити, надані населенню не стимулювали закордонних виробників, а працювали на розвиток вітчизняної економіки. Без забезпечення раціонального паритету між кредитуванням юридичних осіб і домогосподарств перспективи зростання кредитно-інвестиційного потенціалу банків суттєво зменшуються.

4. При виборі суб'єктів підприємництва реального сектору для кредитування банки повинні здійснювати оцінку не лише їх кредитоспроможності, але й з позиції перспектив економічного розвитку країни чи регіону, можливості виробництва інноваційної продукції або надання послуг, що раніше не надавали юридичні особи в Україні. Це дасть можливість в перспективі мати надійних і постійних позичальників, які використовують позикові кошти для оновлення виробництва, запровадження нових технологій, випуску нових видів продукції, розширення його асортименту тощо.

5. Кредитування домогосподарств повинно бути спрямовано на збільшення частки довгострокових іпотечних кредитів, які пов'язані з придбанням чи будівництвом нерухомості. Це дасть додатковий економічний поштовх у розвитку соціально-економічної системи держави через зростання обсягів житлово-комунального будівництва, яке за сучасних умов може бути локомотивом вітчизняної економіки після фінансово-економічної кризи.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження можливо сформулювати наступні висновки.

По-перше, активізація банківського кредитування соціально-економічної системи України фактично розпочалась починаючи з 2004 року, коли банки стали надавати кредити все більшій частині підприємств і домогосподарств.

По-друге, аналіз рівня і концентрації кредитних вкладень за секторами економіки дало змогу встановити, що найбільші обсяги кредитів були надані нефінансовим корпораціям і домогосподарствам.

По-третє, встановлено, що починаючи з 2006 року українські банківські інститути почали здійснювати довгострокове кредитування не лише реального сектору економіки, а й домогосподарств. При цьому помітна частка кредитів наданих домогосподарствам відносяться до іпотечних, тобто наданих під заставу нерухомості на тривалий термін.

По-четверте, значна частина кредитів, наданих в соціально-економічну систему країни, було в доларах США, що свідчить про недостатній рівень довіри з боку позичальників до вітчизняної валюти. Особливо це помітно при аналізі банківського кредитування домогосподарств.

По-п'яте, сформовані рекомендації і пропозиції щодо збільшення концентрації банківського кредитування дають змогу в перспективі здійснити заходи з метою вирішення існуючих проблем зростання кредитів наданих в соціально-економічну систему України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Любунь О.С. Банки як стратегічні інвестори промисловості: монографія / О.С. Любунь. — К.: Університет економіки та права «Крок», 2004. — 358 с.
2. Кот Л.Л. Банківський кредит у трансформаційній економіці: питання теорії, методології, практики / Л.Л. Кот. — К.: Знання України, 2003. — 93 с.
3. Вахненко Т. Кредитний бум в Україні в системі координат світових фінансів / Т. Вахненко // Економіст. — 2008. — №5. — С. 34-38.
4. Возняк Г.В. Банківське кредитування як джерело фінансування інноваційної діяльності на сучасному етапі / Г.В. Возняк // Регіональна економіка. — 2005. — №2. — С. 194-200.
5. Волохов В.І. Оцінка ефективності кредитної діяльності банків / В.І. Волохов // Фінанси України. — 2003. — С. 115-125.
6. Гуляєва Л.П. Роль банків у забезпеченні підприємств реального сектору економіки / Л.П. Гуляєва // Формування ринкових відносин в Україні. — 2006. — №9. — С. 28-33.
7. Гуцал І.С. Банківське кредитування суб'єктів ринку в трансформаційній економіці України: (питання теорії, методики, практики) / І.С. Гуцал. — Львів: ВАТ «Біблос», 2001. — 242 с.
8. Даниленко А.І. Тенденції та наслідки активізації споживчого кредитування в Україні / А.І. Даниленко, Н.М. Шелудько // Вісник Національного банку України. — 2006. — №5. — С. 36-39.
9. Малахова О.Л. Кредитне забезпечення підприємницької діяльності / О.Л. Малахова // Фінанси України. — 2004. — №6. — С. 113-120.
10. Матвієнко П.В. Банківське інвестиційне кредитування / П.В. Матвієнко // Фінанси України. — 2005. — №12. — С. 128-132.
11. Срібна К.А. Сучасний стан і тенденції банківського кредитування суб'єктів підприємництва на рівні АР Крим / К.А. Срібна // Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. — 2009. — №2. — С. 90-91.
12. Шелудько Н.М. Банківське кредитування інвестицій у перехідній економіці України: монографія / Н.М. Шелудько. — К.: Об'єднаний ін-т економіки НАНУ, 2009. — 318 с.